

ปรัชญาในวรรณคดีไทย

ความหมาย

ปรัชญาในวรรณคดีไทย (Philosophy in Thai Literature) หมายถึง ความคิดที่เกี่ยวกับญาณวิทยา ตรรกศาสตร์ อภิปรัชญา จริยศาสตร์ การศึกษา และการเมือง ที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย อยุธยา ชนบุรี และรัตนโกสินทร์ ไทยมีความคิดทางปรัชญา แต่ไม่มีการเขียนความคิดทางปรัชญาไว้เป็นการเฉพาะ ดังเช่น ปรัชญาอินเดีย ปรัชญาจีน ปรัชญากรีก ปรัชญาตะวันตก แต่ความคิดปรัชญาของคนไทยจะสอดแทรกอยู่ในเอกสารต่างๆ โดยเฉพาะในวรรณคดีไทยผู้เขียนมีความสนใจมานานว่าไทยมีปรัชญาหรือไม่ จนกระทั่งได้อ่านวรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ห้าเรื่อง คือ ศิลาการิกพ่อขุนรามคำแหง สุภาษิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง นางนพมาศ และมังรายศาสตร์ ก็พบว่าไทยมีปรัชญาสาขาต่างๆ ดังกล่าวนี้ จึงได้ทำการวิเคราะห์ปรัชญาในวรรณคดีไทย ทั้ง 5 เรื่องแล้วเสนอเป็นหนังสือ ชื่อปรัชญาในวรรณคดีสมัยสุโขทัย¹ ปรัชญาในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา สมัยชนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์² ปรัชญาในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์³ ส่วนเล่มอื่นอีกสามเล่มพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2549

ความเป็นมา

ไทยเป็นชาติที่มีความเป็นมาอย่างยาวนาน ตามหลักฐานประวัติศาสตร์สมัยใหม่ เช่น การค้นพบโครงกระดูกในท้องที่ต่าง ๆ ของประเทศไทยเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ประมาณว่ามีอายุราว 10,000 – 12,000 ปี เม็ดดี้ข้าวที่พบในประเทศไทยที่มีอายุ 8,000 ปี ภาพวัดที่ผ้า แต้ม จังหวัดอุบลราชธานี มีอายุราว 4,000 ปี ภาพวัดที่ภูเขาดงเจันท์ อำเภอสีคิว จังหวัดครรคาสีมา มีอายุ 3,000 – 4,000 ปี เป็นต้นหลักฐานเหล่านี้แสดงว่า พื้นที่ประเทศไทยมีผู้คนอยู่มานานแล้ว เกลาต์อมาเก็รุ่ม กันเป็นอาณาจักรแรกคือสุวรรณภูมิเมื่อ 3,000 ปีมาแล้ว นักประวัติศาสตร์ไทยรุ่นใหม่ สรุปว่าคนไทยมีกำเนิดอยู่บนแผ่นดินนี้ (นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์, 2551) ผู้คนในแต่ละชุมชนย่อมมีความสัมภัยและหาคำตอบในปัญหาที่เข้าสังสัยเรียกว่าปรัชญา ผลที่ได้เป็นสาระปรัชญา แบ่งได้เป็นสาขาวิทยา ตรรกศาสตร์ อภิปรัชญา จริยศาสตร์ การศึกษาและการเมือง คนไทยก็คงคิดปรัชญาเช่นกัน และการเรียนรู้ปรัชญาของชุมชนอื่น ๆ ที่ไปมาหาสู่กัน เช่น เรียนรู้ปรัชญาของอินเดีย เรียนรู้ปรัชญาของจีน และ

นำมาหล่อหลอมเป็นความคิดปรัชญาของไทย ปรากฏตีบเนื่องมาในวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย อยุธยา ชนบุรี และรัตนโกสินทร์ ไทยมีความคิดทางปรัชญา แต่ไม่มีการเขียนความคิดทางปรัชญาไว้เป็นการเฉพาะ ดังเช่น ปรัชญาอินเดีย ปรัชญาจีน ปรัชญากรีก ปรัชญาตะวันตก แต่ความคิดปรัชญาของคนไทยจะสอดแทรกอยู่ในเอกสารต่างๆ โดยเฉพาะในวรรณคดีไทยผู้เขียนมีความสนใจมานานว่าไทยมีปรัชญาหรือไม่ จนกระทั่งได้อ่านวรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ห้าเรื่อง คือ ศิลาการิกพ่อขุนรามคำแหง สุภาษิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง นางนพมาศ และมังรายศาสตร์ ก็พบว่าไทยมีปรัชญาสาขาต่างๆ ดังกล่าวนี้ จึงได้ทำการวิเคราะห์ปรัชญาในวรรณคดีไทย ทั้ง 5 เรื่องแล้วเสนอเป็นหนังสือ ชื่อปรัชญาในวรรณคดีสมัยสุโขทัย¹ ปรัชญาในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา สมัยชนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์² ปรัชญาในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์³ ส่วนเล่มอื่นอีกสามเล่มพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2549

สมาคมปรัชญาแห่งประเทศไทยได้จัดให้มีการเสนอผลการวิจัยและความคิดทางปรัชญาที่ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ เป็นเจ้าภาพจัดการประชุมที่อาคารวิจัยและการศึกษาต่อเนื่องสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ระหว่างวันที่ 21 – 22 ตุลาคม พ.ศ. 2541 ผู้เขียนได้รับเชิญให้ไปเสนอผลการวิจัยปรัชญาในวรรณคดีไทยทั้งสี่สมัยนั้นในวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2541

¹บันทึกวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ พิมพ์เผยแพร่ ปี 2540

²บันทึกวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ พิมพ์เผยแพร่ปี 2540

³ มหาวิทยาลัยวงษ์ชลิตกุล มอบให้ ชั้นปริญติ ปี 2547

ปรัชญาวรรณคดีไทย

สำเริง บุญเรืองรัตน์ ได้วิเคราะห์ปรัชญาที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์มาถึงสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระมังกูฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพบว่ามีปรัชญาสาขานุยานวิทยา ตรรกศาสตร์ อภิปรัชญา จริยศาสตร์ การศึกษา และการเมือง มีเรื่องย่อของปรัชญาแต่ละสาขา ดังนี้

1. ณูyanวิทยา การรู้ความจริงสามารถรู้ได้ด้วยตาดู หูฟัง จมูกดมกลิ่น ลิ้นชิมรส กายสัมผัส ใจคิด พิจารณาแล้วตระหนัติรองปภูบดิ และ “กรองสังเกตที่เหตุผล” จน “เห็นแจ้งเจนใจเป็นอันดี” รู้ความจริงด้วยวิธีการอธิยัศส์ คือ มองเห็นปัญหา สืบสานสาเหตุของปัญหา กำหนดวัตถุประสงค์ของการแก้ปัญหา และดำเนินการแก้ปัญหางานพบคำตอบของปัญหาก็จะทำให้ทราบความจริงได้รู้ความจริงได้ด้วย “ทิพเนตร” “ทิพจักษ” “ทิพณาน” ผู้ที่มีทิพเนตร หรือทิพณานก็ต้องเมื่อผู้นั้น “ปภูบดิธรรมเป็นอันดีแล้ว”

การตรวจสอบความจริงสามารถตรวจสอบได้ด้วยการปภูบดิด้วยตนเองจนเห็น “แจ้งประจักษ์ใจนา” ดังคล่องที่ว่า

เพื่อกิน สิ้นทรัพย์แล้ว หาง่าย หลายหนมีมี	แทนงหนนี มากได
เพื่อนตาย ถ่ายแทนชี- หายาก ฝากผีใช้	วาอาตาม ยกแท้จักหา

(สมเด็จกรมพระยาเดชาดิศร)

อาบูหะชันได้ทดลองพิสูจน์ด้วยตนเองดังกล่าว

“มารดาภล่าวนี”	ควรหนัก หนาเยย
แต่ลูกครรภ์เห็นประจักษ์	จิตแท้
จักไปเทียบสูทัก	ถามได
เพื่อจักสมคิดแม้มี	ปได้ตามกรรมฯ
(สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, นิทรรชาคริต)	
จากนั้นาบูหะชันก็ดำเนินตามที่คิดไปหามิตรทุกผู้ ก็ได้รู้ความจริง “ยอดจุまるดาภล่า”	

2. ตรรกศาสตร์ โครงสร้างการให้เหตุผลในวรรณคดีไทยมีว่า “ เพราะว่า... เพราะฉะนั้น ” โครงสร้างการให้เหตุผลดังกล่าวนี้มาจากความคิดว่า “ผลอันได้ ดุ เหตุจะมีมา ” “ได้ถามหาเหตุผลที่ต้นปลาย” “มีเหตุได้แลเหตุนั้น ”

ดังตัวอย่าง เช่น เมืองสุโขทัยนี้ดีเพราะเหตุว่า “(1) ในน้ำมีปลาในนามีข้าว (2) เจ้าเมืองบ่อก่อจงกอบในไฟร่ลุ่ทางและ (3) เพื่อนจุงวัวไปค้า ขึ้ม้าไปขาย ใครจักครรค้าซื้อค้า ใครจักครรค้าม้าค้า ใครจักครรค้าเงื่อนค้าหองค้า ”

ตัวอย่างการให้เหตุผลมีดังโครงในสมัยอยุธยา ต่อไปนี้

พระมามลายโศกหล้า เหลือสุข (1)	
มาตรยกไตรภพๆ	ร่ำได (2)
พระมหาบรรเทาทุกข์	ทุกสิ่ง เสนบอยแยก (3)
ทุกเทศทุกท้าวให้	นอบเนื่อง (4)
ตามโครงนี้ เพราะเหตุว่า (1) (2) (3) ดังนั้น จึงมีผลเป็น (4) และในแต่ละบทก็เป็นเหตุเป็นผล อยู่ด้วย เช่นกัน ดังเช่นในบทที่ (1) เพราะเหตุว่า “พระมามลายโศกหล้า” ดังนั้น จึง “เหลือสุข”	

3. อภิปรัชญา ด้วยหลักแห่งญาณวิทยา

และตรากศาสตร์ ที่กรองสังเกตที่เหตุผลก็ทำให้ได้ อภิปรัชญาที่กล่าวถึง (1) ประเภทและองค์ประกอบของสรรพสิ่ง (2) จักรวาล (3) การเกิดฟ้าร่อง ฟ้าแลบ ฟ้าผ่า ฝน เหตุการณ์ทางธรรมชาติอื่น ๆ (4) กำเนิดของสัตว์ (5) การเกิดของมนุษย์ (6) สาเหตุการตายของมนุษย์ (7) การแบ่งประเภทมนุษย์ (8) ไตรลักษณ์ (9) กฎแห่งกรรม (10) อริยสัจสี่ (11) ความวิบัติและความอุปติของสรรพสิ่ง (12) หน่วยวัดความยาว เป็นโยชน์ หนึ่งโยชน์มีความยาวเท่ากับ 10 ไมล์ (13) หน่วยวัดเวลาเป็นกัลป์ กัลป์หนึ่งนานเท่ากับ “มีภูเขาอันหนึ่งสูงได้โยชน์หนึ่ง โดยรอบเขานั้นวัดได้ 3 โยชน์ และร้อยปีมีเทพyatanaหนึ่งเอ้าผ้าทิพย์ อันอ่อนดังควันไฟมากว่าดูขาดแต่ละคาบ เมื่อได้ ภูเขานั้นเรียบเพียงแผ่นดินจึงเรียกว่า สินกัลป์”

จักรวาลนั้นแบ่งเป็น 3 ภูมิ คือ

- (1) ภพภูมิ อันเป็นแดนของสัตว์ที่มี ความตัณหา
- (2) ภูปภูมิ อันเป็นแดนของพรหมผู้ไม่มีเรื่อง ความ และยังมีตัวตนปรากฏ

(3) อรุปภูมิ อันเป็นแดนของพรหมที่ “หาตัว

ตนบ่มาได้ยังมีแต่จิต”

สัตว์ตนใดจะเกิดอยู่ในภูมิใด มีความทุกข์

ยากหรือสุขสำราญก็แล้วแต่กรรมของสัตว์ตนนั้น

ว่าถ้าทำกรรมดีก็เกิดอยู่ในที่มีความสุข แต่ถ้า

ทำกรรมชั่ว ก็เกิดอยู่ในที่มีความทุกข์ มีชีวิตอยู่ด้วย ความทุกข์

สิ่งต่าง ๆ ซึ่งแบ่งเป็นสัตว์และไม่ใช่สัตว์นั้น

ก็มีลักษณะไตรลักษณ์ ความเปลี่ยนแปลง ทั้งปวง นี้ก็มีเหตุ ปัจจัยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง อริยสัจ สืสือเป็นความจริงที่สำคัญยิ่ง

4. จริยศาสตร์ เป็นจริยศาสตร์ชนิดคำสั่ง

เด็ดขาดว่า “จะทำหรืออย่าทำ....” เช่น ในสุภาษิต

พระร่วง “อย่าทำการที่ผิด คิดขวนขวยที่ชอบ”

เป้าหมายสูงสุดของการประพฤติดนักเพื่อ

ให้พ้นทุกข์เข้าถึงพระนิพพานหรือมหานครนฤพาน

อันเป็นสภาพการณ์ที่สิ้นทุกข์มีแต่ความสุข ความ

สงบ ด้วยการปฏิบัติดนอยู่ในศีล ในธรรมดังคำสอน

ของสุนทรภู่ว่า

“อันแก้วหวานเสนห์พยั้นบเหมือนดิน
มีแล้วสิ้นเสียเปล่าไม่เข้ากาก

อันกุศลผลผลานานิสงส์

จะช่วยส่งสมบัติพสถาน

ใครถือธรรมจำศีลอดภูมิ

ถึงนิพพานพุนสวัสดีอยู่อัตตรา”

การปฏิบัติตามศีลห้าและมารค 8 จะ

เป็นทางสู่นิพพาน

5. การศึกษา เป้าหมายของการศึกษา

อยู่ที่การสร้างสรรค์ปัญญา สร้างคุณธรรมและสร้างความสามารถในการประกอบอาชีพ จึงให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทั้งคดีโลก คดีธรรม การสร้างคนดีอีกเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง จัดการศึกษาเพื่อสร้างนิสัยไฟรู้อยู่เสมอ ดังความคิดว่า “แต่บุรุษเรียนรู้อยู่เป็นนิจ” เรียนจากของจริง จนสามารถปฏิบัติได้ เรียนรู้ที่จะอยู่กับผู้อื่นและตัวเองมีความสุข มีชีวิตอยู่ด้วยการเรียนถึงกับยอมเสียชีวิตเพื่อจะได้ความรู้คุณธรรม ดังมีคลองว่า

“เสียทรัพย์ครอบครองอย่าได้ เสียศรัค-

ยศศักดิ์เสียอย่างด

ฝ่ายรู้

ฝ่ายรู้นาศอย่าลด

เสียอาทิต্য

เสียอาทิต्यครอบรู้

อย่าให้เสียธรรม”

มีวิธีการเรียนรู้อย่างหลากหลายดังคลองที่

เขียนว่า

“ต่างๆ ทางก่อภัย เกิดแก่การเรียนรู้

เลิศล้ำเป็นสำคัญ”

ถือว่าความรู้เป็นอำนาจอันสำคัญยิ่งดัง

คลองที่ว่า

“ความรู้ เปรียบด้วยกำลังกายเขย”

มีครูพระ ผู้ใหญ่และพระมหาเจติย์เป็น

ผู้สอนอบรมให้การศึกษาแก่ประชาชน

6. การเมือง เป้าหมายของการปกครอง

ประเทศอยู่ที่ทำให้ประชาชนมีความสุข บ้านเมืองเจริญ ดังมีกลอนว่า

“ดูก่อนพระนราภัยรังสรรค์

เจ้าผู้ฤทธิ์ไกรดังไฟกัลป

ปางนี้ควรที่จะปราบยุค

ให้โลกเป็นสุขเกشمครี”

พระมหาเจติย์หรือผู้ปกครองรู้สึมีหน้า

ที่จะดูแลทุกข์บ้ำรุ่งสุขให้ประชาชนและป้องกันบ้าน

เมืองตลอดจนทำให้บ้านเมืองเจริญ ดังที่พระบาท

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาภรณ์มหา自在มี

พระราชดำรัสไว้ใน นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง

“ตั้งใจจะอุปถัมภก

ยอดพะพุทโศสนา

ไปมาหาสู่ช่อง

อย่าได้มลทิน”

จะป้องกันขอบขัณฑ์สีมา รักษาประชาและมนตรี”

ก็จะทำให้บ้านเมืองมีความเจริญและ

ในบทละครเรื่อง พระร่วง มีกลอนว่า

ประชาชนมีความสุขได้

“ที่ท่านเชิญเราขึ้นทรงราชย์

การนำมายใช้

เดลิงอาสน์สุขให้ยสมิสร

สังคมไทยได้ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญา

เราจะประสาสน์การนคร

ดังกล่าว呢 มาตั้งแต่สมัยสุขให้ย โดยเฉพาะการ

ให้ประชาชนนิกรสุขสราย”

ปฏิบัติตามหลักจริยศาสตร์ ที่สอนให้คนประพฤติ

(สมเด็จพระมหาภูมิกาลเจ้าอยู่หัว, 2542)

ดี ละเว้นความช้ำ ทำจิตใจให้สงบ ในการ

พระมหากาษติริย์หรือผู้ปกครองรัฐนี้เปรียบ

จัดการศึกษาของสังคมไทยในอดีตมีจุดมุ่งหมาย

เสมอ่นพะนารายณ์นั้นจะต้องมีศพิธราชนรม

ของการจัดการศึกษา เพื่อสร้างสติปัญญา สร้าง

จัดให้ประชาชนมีการศึกษาอย่างดีและทำให้

คุณธรรมและสร้างความสามารถในการประกอบ

ประชาชนรู้รักสามัคคีบ้านเมืองก็จะมีความสุข

อาชีพให้กับผู้เรียน สอนให้คนเรียนรู้อยู่เสมอ เรียน

ความเจริญ มีภูมิปักษ์บ้านเมืองและ

รู้ตลอดชีวิต เรียนรู้จากการกระทำด้วยตนเอง เรียน

การมีพระราชไเมตรีกับประเทศต่าง ๆ ถือตาม

รู้ด้วยการแก้ปัญหาตามขั้นตอนทั้งสี่ของอริยสัจ

หลักที่ว่า

มีหลักสูตรที่จัดให้ผู้เรียนรู้ทั้งคดีโลกคดีธรรมโดย

“พระภิพส่องได้

ร่วมไม่ตรีกัน”

เฉพาะคดีธรรม คือการสอนให้ผู้เรียนเป็นคนดีนั้น

“เป็นสุพรหมแผ่นพื้น เดียวดี

เน้นย้ำอย่างมาก เรายังจะจัดการเรียนการสอน

ศรีสวัสดิ์สมบูรณ์ปติ

ทั่วท้อง

ตามแบบอย่างคนรุ่นเก่าที่ได้ดำเนินการมา

พาณิชย์สมนชี

พระมหาณ์เพท

สำเริง บุญเรืองรัตน์

บรรณานุกรม

- เดชาดิศ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2545). โคลงโลกนิติ. กรุงเทพฯ : เรือนปัญญา.
- นิธิ เอี่ยวศรีวงศ์. (2551). ประวัติศาสตร์แห่งชาติ “ข้อม” ฉบับ “สร้าง” ฉบับ. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์.
- สำเริง บุญเรืองรัตน์. (2549). ปรัชญาในวรรณคดีสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: SUNPRINTING.
- _____. (2549). ปรัชญาในวรรณคดีสมัยอยุธยา. กรุงเทพมหานคร: SUNPRINTING.
- _____. (2549). ปรัชญาในวรรณคดีสมัยกรุงคนบุรี. กรุงเทพมหานคร: SUNPRINTING.
- _____. (2547). ปรัชญาในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : ชั้นพรีนติ้ง.
- พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. (2553). ลิลิตนิทราชาคริต. กรุงเทพฯ : วิสดอม.
- พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. (2542). พระร่วง. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทศน์.